

Başvuru /Received: 19 Mart/March - 2024

Kabul /Accepted: 21 Mayıs/May - 2024

Türk Folklor Araştırmaları. 2024, Sayı: 369, s. 150-173. e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfra.1040
<https://turkfolklorarastirmalari.com/>

KAZAK HALKININ ÖLÜM GELENEĞİ BAĞLAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN RİTÜEL ÖRNEKLERİ*

Halil ÇETİN**

Öz

Ölüm üzerine düşünmek, yaşamımız üzerine düşündür. Ölüm, yaşamın son boyutu ve insanın yaşam yolculuğundaki veda anıdır. İnsanlar bu geri dönüşü olmayan gidişin gizemli bir yolculuk olduğunu düşünür. Bu sebeple, ölüm etrafında birçok gelenek oluşmuştur. Her toplumun ölüm gelenekleri zamanla bazı değişikliklere uğrar ve yeniden şekillenir. Yaşarken ölüm geleneği ne kadar değişikliğe uğrasa da geride kalanların ölüm olayını kabullenmesi her zaman zor olmuştur. Bu sebeple insanlar yas tutup ağıtlar yakarak bu durumun vermiş olduğu acıyı kabullenmeye çalışır. Kazak halkı da İslamiyet

---

* Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalında, "Türkiye ve Kazakistan'da Geçiş Dönemlerinin (Doğum-Evlenme-Ölüm) Karşılaştırmalı İncelenmesi" başlığıyla hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir/ This study is derived from the doctoral thesis titled "Comparative Investigation of Transition Periods (Birth-Marriage-Death) in Turkey and Kazakhstan" prepared at Hacettepe University, Department of Turkish Folklore.

** Dr. Öğr. Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi/ Khoja Ahmet Yesevi International Turkic-Kazakh University halil.cetin@ayu.edu.kz ORCID ID 0000-0001-8660-0290

sonrası eskiden taşımış oldukları ölüm geleneklerini yeniden şekillendirmiştir. Kazak kültüründe ölen kişi dini usullere göre defnedilir ve geride kalanlar da görevlerini yerine getirerek ölüm geleneklerini gerçekleştirir. Kazak halkı ölüm haberini aldıktan sonra ölünün yılı töreni gerçekleştirilene kadar birçok geleneksel uygulama yapmaktadır. Bunlar: helalleşme, telkin, cenaze evi, ölünün haberini duyurma, ağıt yakma, taziye, cenazeyi yıkama, cenaze namazı, defin, ölünün üçü, yedisi, kırkı, yüz günlüğü ve yılıdır. Araştırmanın amacı, Kazak halkının ölüm geleneğinin geçmişten günümüze kadar yaşadığı bazı değişimleri ortaya koymak ve bu değişimlerin sosyal ve kültürel sebeplerini incelemektir. Çalışmada karşılaştırmalı yöntem tekniğini kullandım ve bu teknik ile ölüm geleneğindeki değişimleri inceledim. Daha sonra çalışmamda, Kazaklarda ölüm geleneği bağlamında gerçekleştirilen ritüellerin toplumsal değer yargıları bakımından önemi ve toplum içerisinde ölümün nasıl değerlendirildiği üzerinde durdum. Gerçekleştirilen ritüellerde akraba, dost ve yakınlarının görev ve sorumluluklarını inceleyerek değerlendirmelerde bulundum.

Anahtar sözcükler: ölüm, inanış, toplumsal değerler, ritüel, yemek

Examples of Rituals Performed in the Context of the Death Tradition of the Kazakh People

Abstract

To reflect on death is to reflect on our life. Death is the final dimension of life and the moment of farewell on the journey of life. People think of this irreversible departure as a mysterious journey. For this reason, many traditions have developed around death. Death traditions of every society have undergone some changes and have reshaped over time. No matter how much the tradition of death has changed over time, it has always been difficult for those left behind to accept the event of death. For this reason, people try to accept the pain caused by this situation by mourning and lamenting. Kazakh people also reshaped the death traditions they had carried in the past after accepting Islam. In Kazakh culture, the deceased is buried according to religious procedures, and those left behind carry out death traditions by fulfilling their duties. After receiving the news of death, Kazakh people perform many traditional practices until the year of the dead ceremony is held. These are: asking for forgiveness, bemoaning, funeral house, announcing the news of the deceased person, lamenting, extending condolences, washing the

corpse, funeral prayer, burial, funeral ceremonies on the third, seventh, fortieth, one-hundredth days and the last ceremony of the deceased person is a one-year-anniversary meal. The research aims to reveal some changes in the death tradition of the Kazakh people from the past to the present and to examine the social and cultural reasons for these changes. In addition, I used the comparative method technique in the study and examined the changes in the death tradition with this technique. Then, in my study, I examined the importance of the rituals performed in the context of the death tradition in Kazakhs regarding social value judgments and how death is evaluated within society. I examined and evaluated the duties and responsibilities of relatives, friends, and loved ones in the performed rituals.

Keywords: death, belief, social values, ritual, meals

Giriş

İnsanın hayatında üç önemli geçiş dönemi vardır. Hayata başlangıç olarak doğum, doğup büyüdükten sonra toplumsal gerekliliklerden birisi olan evlenme aşamasıdır. Bu iki geçiş döneminin de özelliği insanın mutluluğunun kutlanmasıdır. Fakat geçiş döneminin son aşaması olan ölüm ise, artık veda ve geride kalanların yas tutmasını anlatan bir dönemdir; doğum ve evlenmeden farklı olarak üzüntü, keder ve yas durumlarının ifade edildiği bir aşamadır. Bu sebeplerden dolayı ölüm olgusu, bilim dünyasında farklı alanlarda inceleme konusu olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Çalışmamda, ağırlıklı olarak Türkistan bölgesindeki ölüm geleneği bağlamındaki ritüelleri değerlendirdik ve verileri Kazakistan'ın diğer bölgelerindeki inanç ve ritüellerden de örnekler vererek bir bütün halinde incelemeye çalıştık.

Başka Türk halklarındaki gibi Kazakların da temel uğraşlarından birisi de hayvancılıktır. Bu sebeple onların yaşantısı ve yansıttıkları millî düşünceleri bu doğrultuda gelişmiştir. Kazak Türklerinin yaşam ve inanış meselelerinin tümü Kazakistan'daki geçmişteki dinlerle ve hâlâ yaşamakta olan eski dini kalıntılarla yakından ilgilidir. Bu doğrultuda Kazak halkının ölüm geleneği bağlamında hem Şamanizm'den hem de İslam dininden örnekler görülmektedir.

“XV-XVII. yüzyıllarda defin merasimleri İslami törenler ile 'tengri' kültürünün karışımından oluşmaktaydı. Kazaklar öbür dünyada bir hayat olduğuna inandı. Bu yüzden ölüyle birlikte mezara yayı, mızrağı, eğeri ve sevdiği atının başını koydu. Ölüye yiyecek ve içecek de bırakıldı.

Cenaze evinde naaşı bekleme geleneği yerine getirildi. Ertesi günü naaş ateşle arındırmaya tabi tutuldu. Bundan sonra cenaze kışlak civarına götürülerek toprağa verildi.” (Kara, 2013, s. 352)

Burada görüldüğü gibi Şamanizm ve İslam dininin kabulünden sonra Kazak halkının bazı geleneklerini değişikliklere uğratarak günümüzde de devam ettirdiğini görmekteyiz.

Türk kültüründe Şamanizm’in etkili olduğu zamanlarda şamanlar ölüyü uğurlama ve cenaze merasimlerini yönetmekteydi. Şamanlar, aynı zamanda da hasta kişilerin sağlıklarına kavuşmasını sağlamakta ve ölüm eşiğinde olanları kurtarmaya yönelik birtakım büyüsel işlemleri gerçekleştirmektedir. Şamanların yapmış olduğu bu ritüel “*aynalmak*” olarak bilinmektedir. Bu sebepten dolayı o insanı üç defa döver. Kazaklar çok sevdiği birisine “*aynalayın*” (canım kurban olsun sana, kurban olayım) demesi de buradan gelmektedir.

Toplum içerisinde bazı sözler tabu yoluyla iletilmekte ve anlatılmaktadır. Tabu, söylenmesi yasak veya uğursuzluk getirileceğine inanılan sözlerin yerine onu anlatacak veya çağrışımında bulunduracak sözlerdir. Bu sebeple Kazak halkı vefat eden insanı “öldü” diye söylemez. Kazaklar ölen kişiye “Kaytıs boldı (döndü)” diye söylerler. Yani bu söz öbür dünyaya, gerçek dünyaya döndü anlamına gelir. Bu durumu da şu sözlerle örnek verebiliriz:

Ölürse tabiat ölür, insan ölmez, Ancak
o, oynar güler tekrar gelmez. ‘Beni’ ve
‘Benimki’lerin ayrıldığını, Öldü diye ad
vermiş kimse bilmez.”

(Joldıbayulı, 2011, s,146-147)

Kazak halkının gelenek ve göreneklerinde doğum ve evlenme kadar cenaze merasimlerine de çok önem verilmektedir. Kazak halkı İslam dininin gerektirdiği şekilde cenaze törenleri yapar ve bunlara da sıkı bir şekilde bağlıdır. Kazak halkının ölüm geleneklerinde gerçekleştirdiklerine bakıldığında, helalleşme, baş sağlığı dileme, ölüm haberini duyurma, ağıt yakma, cenaze yıkama, kefenleme, cenaze namazı, ölüm sonrası aş verme vd. şeklindedir. Bunların hepsi de kendisine göre geleneksel uygulamalardır ve günümüzde de bu uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Helalleşme (Arızdasuv)

Çok eski bir gelenek olan hasta veya ölümü yakın olduğu düşünülen kişi ile ailesi, akrabaları, yakınları, dost ve diğer insanların helalleşmesi durumudur. Burada ölümünün yaklaştığını hisseden kişi artık yakınındaki kişilerden onların razılıklarını sorar ve onlardan helallik ister. Tabi ki, bu düşüncelerini, son sözünü, öğüt ve nasihatlerini aktarmak için akrabaları, çocukları, arkadaşları, tanıdıkları vd. yanına çağırıp onlarla helalleşerek vedalaşır (Erqalieva ve Şakuzadauli, 2000, s, 101).
Örneğin,

“Yaşlı veya hastalıktan yıpranmış aydın kişiler dünyadan ne zaman ayrılacağını tahmin ederek yakın ve akrabalarını, çoluk çocuğunu, yaşıt ve arkadaşlarını yanına çağırarak vedalaştığı anlar olur. Tabi ki, böyle bir an herkesin kaderinde yer almamıştır. Kazaklarda buna ‘arızdasu’ veya ‘bakuldasu’ derler. ‘Arızdasu’nun şiirle söylenmesi şart değildir ve bu çoğunlukla nasihat şeklinde söylenir. **Qm** temel içeriği soyunu devam ettiren nesline hayattan gördüğü ve bildiği, kalbinde sakladığı, aklında koruduğu bilgileri aktarması durumudur. Kendi mirasını teslim eder. Hatta mezarlığının nerede yapılması gerektiğini, kimlerin cenazesini yıkayacağını, kimlerden borç ve emanet aldığını da yakınlarına detaylı bir şekilde anlatır. **Qm** borcunu yakınları ödemelidir. Böyle bir durumda eskide varlıklı kişiler uzaktaki yakınlarını özel bir davetle getirtir, aralarında dargınlık bulunursa birbirinden af dilemelidir. (Matıjanov, 2007, s, 175)

Ölüm anının yaklaştığını düşünen kişiler geride kalanlara son düşüncelerini söylemek ve vasiyetini açıklamak ister. Vefat etmeden önce insanlar vasiyetlerinde ailesine veya yakınlarına mal, mülk bırakma ve paylaşırmanın yanında toplumsal mesajlar vermek de ister. Kazak halkının akınlık, jırvalık geleneğinde bu gibi örnekler rastlanmaktadır. Buna Aktanberdi ozanın ailesine ölümden önce vasiyetini söylediği örneği verebiliriz:

Çocuklarıma vasiyet:

Yapmayın hiç kötülük.

Birliği bozmayın,

Birlikte olur haysiyet.

Barışık olsan, bereket,

Başkalar size gülmesin,

Dargın isen bozulursun,

Arana girer şeytan da...

Tüm hayalimi söyleyeyim,

Bahadır gibi savaşta

Kurşundan ölmedim ne yazık!..

Yurdum esen olsun daima,

Tüm dileğimi yerine getirdi,

Razıyım sana Allah'ım!

(Matıjanov, 2007, s, 176-177)

Helalleşme geleneği bağlamında ve ölümü yakın kişiyi ziyaret etme zamanları da Kazaklar arasında dikkat edilen durumlardır. Ziyarete gelen insanlar hasta kişinin durumuna göre yiyecek ve içecekler getirirler. Dikkate alınması gereken hususlardan biri, hasta ziyaretinin genellikle öğle saatlerinden önce veya güneş doğup yükselme noktasına kadar yapılması gerektiğidir. Çünkü bu zaman dilimleri, yeni başlangıçların, yaşamın sürekliliğinin, aydınlığın ve yaşamın hareketliliğini simgelemektedir.

“Bu ziyaretler dışında ise, bulutlu havada, öğleden sonra, gece ve hava karardığında ölümü yakın insanın durumunu öğrenmeye ve onun yanına ziyarete gidilmemektedir. Çünkü öğleden sonra hava yavaş yavaş kararmaya ve güneş batmaya başladığı inancı bağlamında bu durumun ölümü çağrıştırdığı gerekçesi ile ziyarette bulunulmaz.” (Tavulı, 2017, s, 324)

Ölüm anı yakın olan insanın son isteğinden birisi de Kelime-i Şehadet getirerek gözlerini yummaktır. Bazıları kendisi söyler bazılarının da söyleyecek durumu yoksa yakınındaki kişiler tarafından söylenir. Kelime-i Şehadet getirmeden vefat eden kişileri halk “‘Aram ölipti’ (Haram ölmüş), ‘İmansız ölipti’ (İmansız ölmüş) derler. İnsanın can teslim edecek anın ‘Ant-mezgil’ (Yemin anı) derler” (Kenjeahmetuli, 1998, s, 118).

Ölüm haberini duyurma (Estirtu)

İnsanın anne karnında başlayan yaşam serüveni gözlerini yummasıyla tamamlanmış olur. İnsanlar nasıl ki dünyaya bir kişi geldiğinde sevinip kutlamalar yapıyorsa, birisini kaybettiğinde de üzüntü ve keder içinde acısını yaşamaya başlar ve bu acılı haber yakınlarına duyurulmalıdır. Akraba ve dostları da ailenin bu acılı gününde onlarla olmak acı ve üzüntülerini paylaşmak ister. Kazak halkının ölüm haberini duyurmada kendi kültürel yaşamında bazı gelenekleri vardır.

Kazak Türkleri geçmişten günümüze kadar süregelen örf ve geleneklerinde vefat eden kişinin defin merasimlerine büyük önem vermiştir. Ölüm olayı herkesin kaderine bağlı olarak ya evde ya da dışarıda, okullarda, yol kenarında, dağlarda, suda, havada, uzaklarda, iş yerinde, gezi veya seyahatlerde gerçekleşebilir. Evde gerçekleştiği sürede ev sahipleri kardeşleri ve en yakın akrabalarına *karalı habarşı* (kara haberci) göndererek haber verir. Kazaklar buna “karalı habar aytu” (kötü haberi duyurma), “estirtu” (duyurma), “kazanı estirtu” (ölüm olayını duyurma), “habar aytu” (haber verme) derler (Çetin, 2021, s, 423).

Kazak halkının insanın ölümü ilgili geleneklerinde vefat eden kişinin ölüm haberini onun yakın akrabaları ve halkına hızlıca duyurma, merhumun geciktirmeden zamanında gömülmesi geride kalan akrabası, komşusu ve köylüsünün insanlık görevlerinden birisidir. Bu sebepten yaşadıkları yerde bir kişi ölse, onun akrabaları, tanıdıkları, komşuları ve köydeki kişiler onların bu hayattaki önemli insanlık görevlerinden birisi sayılan bu ölüm haberini duyurma ve gerekenini yapmak için hızlıca hareket ederek acı haberi duyururlar (Nusipokasuli ve Japaruli, 2011, s, 61). Ölüm haberini en kısa zamanda usulünce ve geleneklere göre duyurmanın Kazak halkının kültürel dünyasında ne derece önemli olduğu görülmektedir.

Eskiden ölüm haberini duyurmada Kazak halkı ölen kişinin haberini duyurmak için hemen hazırlıklarını yapar ve uzaktaki kişilere bunu duyurmaya yola çıkardı. Toplumda bir kişinin ölümünden hemen sonra, dört haberci ölenin uzak ve yakın akrabalarına haber vermek için zıt yönlere doğru yönelir (P. Obıçay Kirgizov Se mipalatinskoy, 1878, s, 47) ve gidecekleri yere doğru yola çıkar. Gitmesi gereken yolun uzunluğu, bir günde at sırtında ne kadar yol alabileceklerine göre belirlenir (Balaubaeva ve Goliakhovskaya, 1928, s, 20).

Kazak halkının kültürel yaşamında bazı durumlar doğrudan söylenmez, onun yerine deyimler, atasözleri ve felsefik sözlerle yaşça tecrübeliler veya başka kişilerce ölüm haberi duyurulur. Geçmişten günümüze kadar Kazak halkının ölüm haberini duyurmada farklı bazı örnekleri vardır. Çünkü yaşanan kültürel değişimler ve etkilenmeler sonrasında bazı gelenek ve göreneklerde değişiklikler olur ve bu da yeni geleneklerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu sebeplerden dolayı Kazak halkının ölüm haberini duyurmada farklı söyleme yöntemleri oluşmuştur.

Kişi vefat ettiğinde onun ölüm haberini duyurma işleminin de kendisine göre bir âdeti vardır. Örneğin:

“Ölüm haberi akraba ve yakınlarla hemen kapıdan duyurulmaz. Haberi getirenler, ilk olarak eve ziyarete gelmiş gibi eve girer ve imalı olarak konuşmaya başlar ve kişi alacağı acılı habere alışması için psikolojik olarak hazırlamaya başlar. Ölüm haberini duyurmak için eskiden ve günümüzde de bazı durumlarda köyün en yaşlıları ve sevilen kişileri bu kara haberi vermeye gelirler. Bu durumda da ev sahibi kötü bir haber olduğunu anlar. Onun için ölen kişi çok değerli ve seviliyorsa, akrabalarının onun ölümüne zor inanacakları biliniyorsa onun evine gidilmez, komşusunun veya yakın arkadaşlarının evine gidilir. Orada durum izah edildikten sonra, yedi emek (jeti nan) pişirilir ve ölen kişinin akrabaları bu eve davet edilir.” (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000, s, 102)

Kazak halkının ölüm haberini duyurmada yukarıdaki örneklerden başka bir türü daha vardır.

Vefat edenin yakınlarına, sözü dinlenen büyüklerden, aksakallardan biri bazen “Ötpeytin ömir, sınıbaytın temir jok”, “Bitmeyecek ömür, kırılmayacak demir yok”; Tuz dâmi bitken ketedi”, Rızkı kesilen gider”

gibi özdeyişlerle, bazen sabır ve kadere rıza göstermek gerekli olduğunu anlatan sözler, sabrı telkin eden ve teselli edici sözlerle konuya yavaşça girer ve vefat edenin yakınlarına ölüm haberini bu şekilde duyurma yoluyla bildirirler. Kara haberi duyuracak olan kişi, akıl vererek, güçlü olmayı öğütleyerek, teselli ederek veya bilge bir sözle ya da şiirle bu haberi duyurur. (Bopayulı, 2021, s, 278-279)

Kazaklar arasında ölüm haberini duyurma işi o dönemin biyleri (aksakal) ve şeşenleri tarafından da şiir yoluyla gerçekleştirilmektedir. Kazak halkında, ölümü duyurmanın çok büyük felsefi, klasik örnekleri vardır. “Örneğin, Candosulı Keldibek, Şokan’ın ölümünü Şıngıs’a şöyle duyurmuştur:

Ođlu ölmeyen ulusta yok,
Kızı ölmeyen Kırım’da yok,
Hanımı ölmeyen halkta yok,
Ađabeyi ölmeyen çevrede yok.
Kardeři ölmeyen ÷lkede yok,
Babası ölmeyen dünyada yok,
Annesi ölmeyen insan yok.
Kuđu uçtu, göle gitti,
Toy kuđu uçtu, çöle gitti,
Tanrı size bir elmas vermişti,
Onu sahibi kendisi götürdü.
Şokan diye ođlunuz,
Hepimizin gideceği yere gitti.”

(Kenjeahmetov, 1994, s. 55)

Dönemin şartlarına ve yaşanan kültürel hayata göre ölüm haberini duyurmanın da farklı yolları olmuştur. Bazı insanlar bu durumu kolay kabullenemez, inanmaz ve toplumdaki han, hakan ve beylere ölüm haberini vermenin zorluğunu bilir. Hanlara ve önemli kişilere dönemdeki akınlar, jıravlar ve şeşenler şiirler veya özlü sözler aracılığıyla ölüm haberini duyurur. Buradan da anlaşıldığı gibi toplumda saygın ve

tecrübeli kişilerce şiir veya özlü sözler aracılığıyla durumun anlatıldığı veya duyurulduğu görülür.

Könül aytu (Baş sağlığı dileme)

Türk halkları İslamiyet'i kabul ettikten sonra geleneklerinde bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden birisi de ölüm geleneği bağlamında vefat eden kişinin ailesine baş sağlığı dileme, teselli etme, avutucu sözlerle onlara destek olma pratikleridir. Hz. Muhammet'in (S.A.V) ölümü sonrası baş sağlığı dileme konusunda Hz. Fatıma'nın durumunu anlatan efsane vardır. Bu efsanede Cebrail'in gelerek onu teselli etmesini anlatan bir efsane vardır. Bu efsanede, Hz. Fatıma Hz. Muhammet'in ölümüne çok üzülür ve bir hafta boyunca kalkmadan yatar. O zamanlarda gökten Cebrail ve melekler gelerek peygamberin kızını teselli eder. Bu efsaneye ilgili Kazak halkı arasında bu teselli şiirinin söylendiği bilinir:

Bismillah sözün başı mı?
Kaygısız insan
Babası göç etmiş bu dünyadan,
Ağlıyormuş Fatıma.
Melekler teselli edip
Ağlayarak o zaman teselli olmuş,
Meleklerle jubanğan

Kazak halkı o zamandan beri cenaze evine baş sağlığı dileme, teselli etme ve avutma geleneğinin kalıplaştığını düşünmektedir. Kazak halkı, "Taş düştüğü yerde ağır", "Allah'a da iyi insan gerek" gibi sözlerin bu yaşanan durum sonrası çıktığına inanmaktadır (Kerimbay vd. 2017, s, 202).

Kazak halkının geçmişten günümüze kadar devam ettirdiği geleneklerinden birisi olan merhumun yakınlarına gönül alıcı, teselli edici, acılarını paylaştıklarını anlatan sözler söyleyerek cenaze sahiplerinin acılarına ortak olmasıdır.

Kazaklarda cenaze evine gelindiğinde, eğer ölen kişi yaşlı olsa, "Kormalı", "Bas iyem", "Korgavşım" diye sözlerle cenaze yakınları teselli edilmeye çalışılır.

Eğer ki ölen kişi kendisiyle yaşıt veya az büyük veya küçük olsa ona “Zamandasım”, “Joldasım” diye avutucu sözler söylenirken, ölen kişi iyi bir insansa, “Bavırım” diye söylenir. Bunlardan başka olarak küçük yaştaki çocuklar için ise, “Balapanım, kulinım, jetkinşegim”, “At baylarım,” diye söylenir. (Tavulı, 2017, s, 326-327)

Kazak halkı cenaze evine geldiğinde ölen kişinin durumuna yani yaşına göre teselli edici söyler. Cenaze evinde erkek ve kadınların beklediği yerler farklıdır. Erkekler beline beyaz kumaş bağlayıp ya da bir ağaç parçasına dayanarak evin avlusunda veya evin dışında bekler. Gelen misafirleri karşılar onların gönül avutucu sözleriyle acılarını paylaşır. Kadınlar ise erkeklerden ayrı olarak evin içerisinde oturarak ağıt yakarlar.

Cenaze evine gelen kişiler, gönül bildirmek için ise şu kalıplaşmış sözleri söyler:

“İmandı bolsın” (Allah iman nasip eylesin), “Topırağı torka bolsın” (Toprağı bol olsun), “Janı cannatta bolsın” (Mekânı cennet olsun), “Kalgandarga gumır bersin” (Diğerlerine ömür versin), “Jasamağan jasın urpaktarına bersin” (Görmediği yaşını nesli yaşasın), “Ölgennin artınan ölmek jok” (Ölenle ölünmez), “Artı jaksılıkka jalgassın” (arkası iyilik olsun), “kudayga da jaksı kerek” (Allah’a da iyi insan gerek), “Ölmeytin pende jok” (eceli gelmeyecek insan yok), “Jelep jebep jatsın”, “Özi ölse de sözi ölmesin” (kendisi kaybolursa bile sözü kaybolmasın), “Özekti canga ölüm bar” (Her canlı ölecektir), “Kuday özi berdi özi aldı” (Allah verdi, Allah aldı), “Buyırık Alladan” (Emir Allah’tan), “Kazanın kayırın bersin” (Kaza hayırlı olsun), “Kazanın artı kayırlı bolsın”, “Aldınan jarılıkasın” , “Barimiz sonda baramız” (Hepimizin gideceği yer orası), “Cakındarına sabır bersin” (Allah sabırlar versin), “Artı kayırlı bolsın”, “Alla künasın keşsin” (Allah taksiratını affetsin), “Jetpesti kuma” (yetişemeyeceğini kovalama), “kelmeske jılama” (gelmeyecek olana ağlama) vb. sık kullanılan teselli sözlerindedir. Baş sağlığına gelenler ölenin yakınlarına teselli sözleri söylemenin yanı sıra onlara hem maddi hem manevi destekte bulunurlar. (Çetin, 2021, s, 430)

Kazaklarda baş sağlığı dilemenin ve gönül alıcı sözler söylemenin çok çeşidi vardır. Örneğin, Baydalı Şeşen Ayganım'a baş sağlığı dilemeye gittiğinde, tam o sırada Ayganım "joktav" (ağıt) söylemeye hazırlanmaktadır. O anda Baydalı Şeşen:

"Ayganım, sen joktav söylemek istiyorsun. Ama ben sana toktav (teselli) söylemeye geldim" demiştir ve şu teselli sözlerini söylemiştir:

Gayret/güç denen yırtıcı kuş var,

Kaygıya fırsat vermemiştir.

Kaygı denen yılan var,

Kalbi yakıp yıkmıştır.

Ümit, güven dilek var.

Sevindirip kuvvet veren,

Ağlamak denen azap var,

Kurutup ateşte yakan.

Ben kederini uyandırmaya değil,

Gücünü desteklemeye geldim.

(Bopayulı, 2021, s, 272-273)

Kazak halkının kültürel yaşamında yaslı eve gelerek baş sağlığı dileme, bir kişinin en önemli insanlık ve toplumsal görevlerinden birisi olarak görülür. Bilgelik sözlerle baş sağlığı dilemede acılı, üzüntülü, yüreği yanan ve canı acıyan sözlerle yaslı aileyi teselli edip, gözden yaşlar dökülmesini durdurmak ve ona güç kuvvet verip kaygısını azaltmak ister. Zorluk ortak, kaygı sırayla ve ölümün hak olduğunu söyleyerek acılı aileyi teselli eder ve geçmiş günlerin pişmanlığını söylemek yerine geride kalanların sağlık ve sıhhatlerini dile diyerek onları teselli eder (Kaliyev vd. 1994, s. 189). Bu duruma örnek olarak şu sözleri söylerler:

Ak şahin uçtu yuvadan,

El ulaşmaz yerden...

Kanadı bütün şahin yok,

Ayağı bütün tulpar (at) yok,

Toz olmadan usta olmaz,
Ölüm olmasa Tanrı yaratmazdı,
Toprağı bol olsun,
Geride kalanlara ömür versin!
Ölenin arkasından ölmek yok,
Ölenin geri gelmesi yok.
(Kaliyev vd. 1994, s, 189)

Türk halkları yaşadıkları bazı zorluk ve baskılar sonucunda İslami inançlarının bazılarını gerçekleştirememiştir. Sovyet döneminde uygulanan baskı ve korkutucu politikalar sonrası bazı Türk halkları dini geleneklerini gizli yapmaya çalışmıştır. Bu gibi sıkıntılı ve zor zamanları Kazak halkı da yaşamıştır.

Kazak halkının kültürel yaşamına bakıldığında baş sağlığı dileme, teselli etme ve avutma gibi durumların Sovyet hükümeti döneminde kutsal ve manalı şekilde ifade etme şeklinden, formal bir şekilde söylemeye dönüşmüştür. Günümüz Kazak halkı, vefat eden kişinin yakınlarını manalı sözlerle teselli edemeyerek, baş sağlığı dileyemeyerek zorluk yaşamaktadır. Bu vefat edenlerin yakınlarına eskiden olduğu gibi manalı sözlerle baş sağlığı dileme geleneğinden uzaklaşıldığının açık bir görünüşüdür. (Kerimbay vd. 2017, s,202)

Ağıt yakma (Joktav)

Toplumda birçok kişinin ölümü farklılık gösterir. Örneğin kimisi kaza yaparak veya genç yaşta vefat ederken kimisi de vakti geldiğinde vefat eder. Toplumda ölüm şekilleri de yasın derecesine ve acısına doğrudan etki eder. Toplumda yaşlı kişilerin ölümleri genç kişilerin ölümüne oranla daha kabul edilir durumdur. Çünkü Kazak halkı peygamber yaşını ömürlerinin yaşı olarak görür. Bu sebeple yaşı büyük olan kişiler öldüğünde ondan bahsederken zamanında güzel ve faydalı işler yaptı, uzun yaşadı güzel hizmetlerde bulundu gibi sözlerle ölüm acısını azaltmaya çalışır. Hatta bazen bizler de bu yaşa kadar yaşayıp o kişi gibi güzel hizmetler edip ölsek bu da bir

arzu diye söyler. Yani toplum tarafından hem uzun yaşamış hem de faydalı hizmetlerde bulunmuş kişiler gibi olmayı diler.

Kazak halkı ölen kişinin ardından ağlayarak yas tutar. Ölen kişinin ailesi, yakınları, eşi-dostu vd. onun iyiliklerini söyleyerek yas tutar. Kederli aile, yüksek sesle ağıt yakarak ölen kişinin yaptıklarından bahseder. Kazak halkı merhumun ölümünden başlayıp cenaze evden çıkana kadar ağıt yakar.

Kazak halkının yas tutma geleneğinin köklü geçmişi gibi çok eskilere dayandığı bilinmektedir. İlk araştırmacılar hafızada kalmayan çok eski dönemlere ışık tutan Herodot eserlerinde detaylı bir şekilde anlatılan ölüyü uğurlama, yas tutma göreneklerinin günümüz Kazak gelenek ve görenekleriyle ilişkili olduğunu önceden belirtirken sonraki dönemde "Büyük Bozkır" meydanında yürütülmekte olan arkeolojik kazılar ve bilimsel keşifler, bu görüşleri doğru şekilde kanıtlayan bilimsel deliller haline gelmektedir (Matıjanov, 2007, s, 170).

Eski Türk kültüründe olduğu gibi Kazak halkı da yakın akrabalarından birisi öldüğünde saçlarını açıp bu ağır kaygıyı ağıt yakarak dışa vurur.

Örneğin, toplanan komşular, yaşlı kadınlar ve akrabaları kocası ölen kadını teselli edecek sözlerle avutmaya çalışır. Bu gelenek kadının eşine, akrabalarına dürüst olduğunu gösterip onların acısını paylaşmasına çağırmasıdır. Erkek adam ölürse, erkekler de onun arkasından ağıt yakarak üzüntüsünü dile getirir. Bundan başka olarak bir ailenin kızı öldüğünde, yastığa yatırılan kızın etrafında otururlar. Yeniden gelen her kadın ile vefat eden kızın annesinin yanına oturup boynundan kucaklayarak alnını acılı annenin alnına dayayarak ağıt yakar. (Jelbudin, 2010, s, 210)

Cenaze evine gelen kişilerin özellikle kadınların ağıt yakılan yere girerek onlarla birlikte ağıt yakması, duygularının aynı olduğunun, acıyı paylaşarak onlara destek olmak istediklerinin ve bu zor zamanlarda onların yanında olduklarının bir göstergesidir. İnsanların zor zamanlarında onların yanında olan insanlarla dostluk bağlarının daha sıkı ve sağlam olduğu bilinmektedir. Kazak halkı da bu düşünceler doğrultusunda her zaman cenaze evine giderek acıya ortak olur ve onların kederli günlerinde yanlarında olur.

Acılı haberi alan akraba, eş-dost ve tanıdıklar vakit kaybetmeden cenaze evine gelirler. Buraya geldikten sonra baş sağlığı dilenir ve erkekler avluda bekleyen cenaze yakınları ile orada cenazenin kalkmasını beklerler. Kadınlar için durum biraz farklıdır. Kadınlar içeride ağıt yakmakta olan acılı aile ile görüşür ve baş sağlığı diler. Onlarla birlikte ağıt yakar, acılarına ortak olur. Cenaze evinde yakılan ağıtların da kendi içerisinde farklılıkları vardır. Örneğin yaşı gelmiş veya hasta kişiler için yakılan ağıtların içeriği başka iken genç yaşta ölen kişilere söylenen ağıtların içerikleri başkadır. Bu ağıtlarda yaşlı kişilerin arkasından yapıp ettikleri, iyilikleri, güzel işleri ve topluma yararı vb. konuları içeren ağıtlar yakılırken, küçük yaşta vefat edenlere yakılan ağıtlarda onların daha dünyada görecekleri, yaşayacakları şeylerin çok olduğu, zamansız gitmeleri vb. konular ağırlıklı olarak söylenmektedir.

Çocuğunu kaybetmiş bir annenin çocuğunun arkasından yakmış olduğu bir ağıt örneği vardır. Burada anne kendisi gibi yavrusunu kaybetmiş bir keçi ile paylaşır. Çünkü ikisinin de ortak bir acısı vardır ve o da çocuklarını kaybetmeleridir. Bu sebeple acılı anne keçiye şu şekilde bir ağıt yakar:

Beyaz keçi geliyor yavrusuna,
Ak süt verip büyüttüğü yavrusuna,
Gel, ikimiz beraber ağlayalım,
Matemimiz duyulsun tüm diyara.
Beyaz keçi doğurdu ikiz oğlak.
Oğlağın birisi uzun kulak.
Beyaz keçi, göğe bakıp yalvaradur,
Sağ olursan doğurursun daha oğlak.
Beyaz keçi sen de yas tut, tutayım ben de,
Allah neden yarattı bizim gibi pendeyi?!
Dua edip yalvarırsın, beyaz keçi,
Allah bize bir yavru gönderir mi?
Babasının kucağında tek oğlandı,
Kader bu, o aramızdan ayrıldı.

Elli beşe geldiğinde zavallı anne,

Ayrılıkla baş başa kaldı yalnız.

(Erqalieva ve Şakuzadavlı, 2000, s, 103-104)

Yüreği yaralı ve acılı anne kendisi gibi evladını kaybetmiş keçiyle konuşarak ağıt yaktaktadır. Annenin acısı ve duygularının dile gelmesi örneğinde de görüldüğü gibi ister yaşlı bir kişinin ölümü isterse genç yaştaki bir kişinin ölümü olsun hepsi de insanların kolay kabul edemedikleri zor bir durumdur.

Baş sağlığı dileme (Körisöv)

Kazak geleneklerinde üzücü bir durum sonrası, birisi vefat ettiğinde kız evlendirildiğinde, uzaktan akraba geldiğinde sesli şekilde ağlayarak “köris” (ağıt) söylenir. Köris, Kazak halkının zor zamanlarında ve üzücü olaylar sonrası duygularını ifade ettikleri zamanda söyledikleri sözlerdir. Bu sözler bazen kaybetmenin getirdiği kederli durum, bazen de kızlarını uğurladıklarında söyledikleri üzüntülü durumun sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kazak halkı yakınlarından birisini kaybettiklerinde joktav (ağıt) söyler. Joktav söylemekte olan “Kara şanırak”a (ata evi), dışarıdan gelen akrabaları “Bavurım” (Canım, ciğerim), diye ağlayarak eve girer ve evde joktav söylemekte olan kadınlarla körisip (ağıt söyleyip) ağlaşırlar (Bopayulı, 2021, s, 284).

Cenaze evine gelen kişilerin de köris söyleme durumlarında dikkat edilmesi gereken durumlar vardır. Kazak halkında cenaze evine gelenler içerisinde o evin gelini varsa, yas tutan kişiler arasında kayın atası ve kayınvalidesi var ise onlara köris söylemeden başkalarına köris söyleyip içeriye girer. Baş sağlığı dilemeye gelenler erkekler olursa, ev içinde ağıt yakan kişilerle görüştüğünde gelin olan kişilerle de görüşmez (Tavulı, 2017, s, 334).

Ölüm sonrası yakınlarını teselli etmek Kazak halkının önemli gördüğü durumlardan birisidir. Çünkü ölüm acı verici ve üzücüdür. Ölen kişi çok yaşlı da olsa geri kalanlar bu durumu kabullenmek istemez veya o anki durumun üzüntüsünden kolayca çıkamaz. İşte bu sebepten Kazak halkı ölüm zamanında cenaze evindekilerin yanında olarak onlara destek olmaya büyük önem vermektedirler. Cenazeye gelen herkes ölü yakınlarına baş sağlığı dilemek ve onların acılarına ortak olmak ister. Bu

sözlerde ölen kişinin iyilikleri, dürüstlüğü halk arasındaki yeri ve yardımseverliği gibi konulardan bahsedilerek acılı kişiler teselli edilmeye çalışılır.

Her toplumun kendi kültürel dünyasında kendi yaşam şekillerine göre oluşturdukları gelenekleri vardır. Kazak halkı arasında yukarı da bahsettiğimiz gibi cenaze evine gelenlerin teselli edici sözler söylemesi ve baş sağlığı dilemesinin geleneksel türleri vardır.

Toplum içerisinde ölüm geleneklerinin gerçekleştirilmesi sosyal açıdan da önemlidir. Çünkü her acılı aile, zor zamanlarında akraba, eş-dost herkesin yanında olmalarını ister ve acılarına ortak olup bu zor zamanı paylaşmayı ister. Kazak kültüründe haber verme, baş sağlığı dileme, teselli etme vb. şiir şeklinde söylenir. Cenaze evine gelen yaşlı ve tecrübeli kişiler, bilge ve felsefi sözler ile baş sağlığı diler, acılı ve yüreği yaralı kişileri teselli etmeye çalışır.

Cenaze evine gelen akraba ve eş-dostun acılı ailenin ağıt yakmasına karşılık körise söyleyerek onların acılara ortak olmalarından ve teselli etmelerinden yukarıda bahsetmiştik. Şimdi acılı bir ailenin ağıt yakmasına karşılık söylenen körise bir örnek verecek olursak:

Yılıkların içinde var alası
Yakalamaya çalışıp hep o yılıkyı
Ağlamayayım desem bile
Arkasında kalan yetim çocuk var.
Kurbanın olayım Hüda'm
Sadece sana ağlayayım
Gidene ver iman
Diriye ver bereket.
Ağlama, sen, karağım
Esen misin şırağım
Gidip dönünceye kadar
Düşmüş senin dayanağın.
Vefat eden ablamın,

Cennetten yansın çırağı.

Cennetten olsun yeri

Kötülük olmadan arkandan

Büyüsün, yeşersin neslin.

İşte bu körisüvde (ağıtta) hem joktav (anma) hem de toktav (teselli) vardır. Sımlaşma, gönül alma, iman sağlık baht ve baş sağlığı dileme hem öleni hem de kalanı razı etme gibi geniş içerikli, iyi niyetli güçlü ve güzel bir uygulama vardır (Bopayulı, 2021, s, 285-286).

Ölünün yıkanması ve kefenlenmesi (Süyekke tösüv ve kebindev)

Kazak halkı ölüyü İslamiyet'in getirmiş olduğu kurallar çerçevesinde yıkar ve kefenler. Her Müslüman halkta olduğu gibi Kazak halkının da ölünün kefenlenmesinde ve yıkanmasında gerçekleştirdiği bazı geleneksel durumlar vardır.

Toplumda ölüm geleneğinin uygulamasında tecrübeli kişiler yol gösterici ve en büyük yardımcılardır. Kazak halkının ölen kişinin yıkanması işlemini merhumun en yakın akrabaları yerine getirir. Toplumdaki tecrübeli kişiler ve yakın akrabaları İslami geleneklere göre ölüyü yıkamaya hazırlar. Ölüyü yıkama esnasında ölünün başı, gövdesi ve ayaklarını yıkayacak kişiler belirlenir.

Cenaze yıkamaya katılacak kişiler gerekli hazırlıkları yapar ve yıkamak için gerekli eşya ve suyu hazırlar.

Kazak geleneklerinde cenazeyi yedi kişi yıkar. Onlardan sadece birisi imam, diğerleri ise yardımcı kişilerdir. Bu yardımcı kişilerin her birisinin iş bölümü vardır ve yıkama esnasında ona göre hareket ederler. Bunlardan birisi su getirir, ikincisi suyu döker, üçüncüsü cenazeyi kaldırıp çevirir ve dördüncüsü ise cenaze üzerini bir bez parçası ile örter. Diğer ikisi ise cenazeyi yıkarlar. İmam, oradakilere neyin nasıl yapılması gerektiğini anlatarak gösterir ve kendisi cenazeyi yıkar. Cenaze üç defa yıkanır ve kurulanır. (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000, s, 104)

İslami kurallara göre yıkama işlemi bittikten sonra Kazak halkının kefenleme geleneğine göre merhum kefenlenir.

Kazak halkı, ölen kişiyi kefenleme işleminde özel olarak hazırlanan beyaz kumaştan geleneklere uygun olarak keser ve ölüyü kefenler. Ölen kişiyi kefenleme işlemi herkes tarafından yapılan bir durum değildir. Onun da kendisine göre birtakım kuralları ve yapılması gerekenleri vardır. Örneğin kefenleme işlemi varsa bir molla veya bu geleneği bilen tecrübeli kişilerce yapılır. Kesilen kefende kol olmaz. Kazak kültüründe erkekler için üç, kadınlar için ise beş kat kefen biçilir. Kefen biçildikten sonra ölü baş, orta gövde ve ayak tarafından üç yerden bağlanır. Kefenleme işlemi bittikten sonra ölü evden çıkarılarak cenaze namazı kılınıp mezarlığa gömülmeye götürülür.

Cenaze ve defin işlemi (Jerlev)

Ölen insanın son kez ebedî yolculuğa uğurlama işlemi cenazedir. Burada ölen kişinin ailesi, yakın akraba ve dostları, yaşadığı yerdeki insanlar gelerek onu ebedî yolculuğa uğurlamaya hazırlanır. Ölen kişi evin bir odasına koyulur ve orada yakınları tarafından söz kez görülür ve kefenlenme işlemi gerçekleştirilmeden önce yıkanması için götürülür. Yıkanan merhum eve tekrar alınır veya oradan ebedî yolculuğuna uğurlanmak için mezarlığa götürülür. Merhumu evden çıkarma işleminde yakınları, yaşadığı bölgenin saygın kişileri ve imam bulunur.

Merhum musalla taşına yatırıldıktan sonra cenaze namazına gelen kişilere “merhumu nasıl bilirdiniz diye sorulur ve bu soruya cevap verilir. “Alacağı vereceği var mı” diye de sorulur ve bu sorulara da cevap verildikten sonra, “Allah günahlarını affetsin” (Kenjeahmetulı, 1994, s, 57) denilerek cenaze namazı kılınır ve merhum gömülmek üzere mezarlığa (kabristanlığa) doğru gelenlerin elleri üzerinde son yolculuğuna uğurlanır.

Kazakistan’da ölen kişinin erkek çocukları, kardeş, amca ve yeğen gibi birinci dereceden yakın akrabalarına süyek denir. Süyekler cenaze töreninde hazır bulunurlar ve yapılması gerekenleri yaparlar. Cenazeyi süyekler yıkar ve gömülmek için hazır hale getirirler. Bu kişiler ölüm gününden başlayarak üç gün boyunca acılarını ve yas tuttıklarını bildiren beyaz kuşağı bellerine bağlarlar. Süyekler cenaze namazına gelenleri karşılar ve onların taziyelerini kabul ederler. Cenaze işlemlerinin yapılması esnasında bu kişiler her zaman ön planda yer almaktadır.

Kazaklarda cenaze genellikle ak kiyiz'e sarılarak taşınır. Kiyiz önceden hazırlanır ve onun da üzerini bir halı veya kilim serilir. Bu halı veya kilim önceden ya dikilir ya da satın alınır. Daha sonra bu kilim veya halı cenaze işlemi bittikten sonra camiye veya bir türbeye bağışladığı gibi bazen de eve getirilerek bir gün dışarıda asılı olarak bekletilir ki ölünün uçup gitsin diye. Bu sebeple kimse o halıya basmaz.

Abubekir Divayev, Kazak halkının uzun yıllar önce gerçekleştirdiği bazı ölüyü gömme geleneklerinden bahseder.

Kazak halkının ölüyü gömme geleneklerinde ölen kişinin yaşına göre onun gömülme durumunda farklılıklar olduğunu söyler. Bunlardan biri yaşlı (aksakal) kişinin ölümü sonrası yapılanlardır. Burada cenazeye gelenler toplandıktan sonra, merhumu gömmek için istişareye başlar. İlk olarak kiyiz üye (otağ) merhumu yıkayıp, kefenleyip tabuta koyacak dört adam girermiş. Duasını yaptıktan sonra ölüyü gömmek için mezarlığa giderlermiş. Merhumun başı Türkistan şehrine, yüzünü ise Kabe'ye doğru bakacak şekilde gömerlermiş. (Divayev'den Ajiğali, 2006, s, 276)

Merhum gömülmek üzere mezara getirilir ve süyekçiler tarafından gerekli işlemler yapılmaya başlanır. Cenazenin toprağa verilmesi sırasında ölünün başucuna, bir kişi tarafından, bir bez parçası içinde toplanan toprak konur: Cenazeye katılanlar bir avuç dolusu toprağı bu bez içine koyarlar. Toplanan toprak ölünün başucuna yerleştirilir. Toplanan bu toprağa bayırgau toprağı denir. Toprak veren herkes ölü için *besmele çektikten sonra rahat ol, her türlü beladan kurtulman için bu toprak sana tüy olsun* şeklinde dua eder.

Merhumu gömme işlemi bittikten sonra ve aradan biraz zaman geçtikten sonra onun mezarı yapılır. Kazak halkı ölen yakınlarının mezar taşlarını eğer ki merhum ölmeden önce istekte bulduysa o şekilde yaptırır. Kazak halkı mezar taşlarına ölen kişilerin resimlerini de koyar. Mezar yaptırma işlemi de Kazak halkının büyük önem verdiği konulardan birisidir. Ölen kişinin mezarın yapılması esnasında yakın akrabaları toplanır ve bir hayvan kesilerek yemek verilir.

Kazak halkının bir de "sardaba" geleneği vardır. Bu gelenek Kazakistan'ın güney bölgesinde daha yoğundur. Bu geleneğe birkaç odası olan özel türbeler yapılır. Örneğin, Ahmet Yesevi, Ayşe Bibi, Arıstanbab türbeleri gibi. Onların bir odasına Kazak halkının ünlü ve imtiyaz sahibi insanları defnedilmiştir. Mesela,

Türkistan'da bulunan Ahmet Yesevi Türbesi'nde Abılay Han, Kazıbek Bi, Bögenbay Batır gibi birkaç meşhur kişinin mezarı bulunmaktadır. (Erqalieva ve Şakuzadaulı, 2000, s, 107)

Toplum içerisinde pir ve ulu olarak görülen kişilerin yanında tarihi şahsiyet, kahraman ve önemli kişilerin mezarlarının yapılması durumu günümüzde artık uygulanmamaktadır.

Aş verme

Kazak halkı cenaze işlemi bitikten sonra belirli zamanlarda ölünün ruhu için bazı yemekli törensel ritüeller gerçekleştirirler. Kazaklar çok eski zamanlardan beri ölmüş insanı anmak, ruhunu tazim etmek maksadıyla onun ölümünden üç, yedi, kırk, yüz gün ve bir yıl geçtiğinde özel yemek verirler. Bu günlerde büyükbaş hayvan kesilip yemek verildiği gibi mezar başına gidilerek Kur'an okunur ve ruhuna bağışlanır.

Kazak halkının konar-göçer zamandaki aş verme geleneğinde, bir ay önce aş verileceği uzaktaki kişilere duyurulur. Belirlenen günde aş verilecek yere gelecekler için kiyiz üyler (otağ) dikilir. Bundan sonra yemeğine gelenleri ağırlamak için aşın hayvanı kesilir.

Gelen misafirlere hazırlanan kiyiz üylere, kilimler döşenip minderler yayılır. Çağrılan kişilerin hepsi bu evlere gelip yerleşir. Aşa gelen misafirlerin her biri kaplar dolusu kıymız alıp gelir. Yaşlı kişilerin alıp geldiği kıymız, yine yaşlı kişilerin önüne koyulur. Konakası verildiği zamanda gelen her bir misafirin saygınlığına göre verilen yemeğin farklılığı vardır. Yaşı büyük ve mollaya hayvanın başı verilirdi. Bu hayvan başınının bir kulağı çocuklara verilir. Sağın misafirlere kaburga, bir parça ciğer ve kuyruk verilir. Bağırsak ve karın kadınlara verilir. Boyun hayvancılıkla uğraşan kişiye verilirdi. (Altınsarin'den Ajiğali, 2006, s, 255)

Bunun gibi gelen misafirlerin durumuna göre verilen yemek değişir. Bu gelenek yerine getirilmezse gelen misafirler aş vereni ayıplar, onu gelenek bilmeyen kişi diye düşünür.

Kazak halkının ölen kişinin hürmetine ve arvahlar (ruhlar) için yemek verme geleneğine çok önem vermiştir. Bu sebeple aş verme geleneğinin kendisine has kuralları ve düzeni vardır.

Örneğin, aş birkaç güne yayılır. Birinci gün, “oşak kazar” diye adlandırılır. Bugünde yemek yapılacak yer ayarlanır. İkinci gün hayvan kesme, üçüncü gün ise “ustağan” diye adlandırılmıştır. Bugün aş verme günüdür. Dördüncü gün “at şabar” yani at yarışları, pehlivan güreşi, akınlar atışması, kökpar ve başka oyunlar bugün yapılır. Aş geleneğine göre, çarşamba, perşembe, cuma ve pazar günleri verilirdi. (Kenjeahmetulı, 2013, s, 23)

Günümüzde yukarıdaki geleneklerden bazıları değişme uğramıştır. Kazak halkı ölünün hürmetine günümüzde yemek verme geleneğinde, çarşamba günü yemek için hayvanı keser ve hazırlar. O günün akşamı konakası yemeği verilir. Bu yemeğe çok insan çağrılmaz. Genelde yakın akrabalar, komşular ve ölen kişinin arkadaşları çağrılır. Yemek olarak ise Kazak halkının millî yemeklerinden olan beşparmak verilir. Bu beşparmak yemeğinin de kendisine has dağıtılma ritüeli vardır. Yemek yendikten sonra dualar edilir ve misafirler uğurlanır.

Konakası yemeğinden sonra perşembe günü asıl yemek verilir. Perşembe günü genellikle pilav ve diğer farklı yemek çeşitleri verilir. Pilav veya diğer yemekleri verme durumu yemeğe çağrılan kişilerin sayısına ve verilen yere göre değişiklik gösterir.

Kazak halkı ölüm gününden kırk günlük süre geçinceye kadar her perşembe günü ölünün hürmetine Kur'an okutur ve yemek verir. Bu yemek çağrılan insan çok ise restoranlarda verilir ve genellikle pilav yemeğidir. Bu yemeğe imam çağrılır ve Kur'an okunur. Eğer ki çağrılan kişi sayısı az ise o zaman evde verilir. Evde verilen yemekler, narın, pilav, peşparmak vb. şeklindedir. Bu yemekte ise bazen imam çağrılmaz, onun yerine yemekte duayı sofrada oturan kişilerden birisi okur. Kırkına kadarki her perşembe günü verilen yemekte dualar edilir, yemekler yenir ve yedi şelpek (pişi) yapılarak dağıtılır.

Kazak halkı yukarıdaki aş verme geleneğini ölünün yedisi, kırkı ve yüzünde aynı şekilde yapmaktadır. Burada akraba, eş-dostu çağırarak onlarla birlikte ölen kişiyi hatırlamak ve onun ruhuna bağışlanan yemeklerde birlikte olarak dua etmektir.

Yıllık aş verme geleneği ise Kazak halkının büyük önem verdiği aş verme geleneklerindedir. Bu yıllık aş akraba, eş-dost, komşu ve diğer tanıdık kişiler çağrılarak büyük bir yemek verilir. Bu yemek genellikle restoranlarda verilir. Buraya gelenler için özel aşçılar tutularak pilav hazırlanır ve gelen misafirlere ikram edilir. Yıllık aşın yapılmasında, akrabaları para toplayarak yemeğin verilmesine destek olur. Böylece bütün aile ve akrabalar birleşerek yemeği verir. Aş verme geleneğindeki yardımlaşma birlik ve beraberliğin kuvvetlenmesini sağlar. Ayrıca bu yemekli ritüeller halkın toplumsal değer yargılarının yaşatılmasını sağlaması açısından da önemli bir yere sahiptir.

Sonuç

Kazak halkı eski inanç gelenekleri ile İslam dininin geleneklerini birleştirerek bir ölüm geleneği yaratmışlardır. İnsanın doğum ve evlenme gibi sevinç kutlamalarının yanında veda etme anlamına gelen ölüm ritüellerinin de Kazak halkı tarafından önemli bir yere sahip olduğu yapılan incelemeler ve gözlemler sonucunda görülmüştür. Toplumsal değer yargılarının yaşatılıp gelecek kuşaklara aktarılmasında bu gibi ritüellerin yaşatılması da kültürün canlılığını koruması açısından önemlidir. Bu ritüellerin açık işlevleri ailenin toplum içerisindeki değerinin korunması yönünden değerlidir. Aynı zamanda bu ölüm geleneği ritüelinin gizli işlevi dost ve akrabaların zor zamanlarda birbirlerine destek olmalarını sağlaması, birlik ve bütünlük içerisinde bir durumun üstesinden gelme, akraba ve dostlarına yardım gibi işlevlerin de yerine getirilmesine vesile olduğu görülmektedir. Toplumsal ahlak kurallarının da çocuklara öğretilmesi, ahiret inancının her zaman hatırlanması durumları da bu gelenekler sayesinde yerine getirilmektedir.

Şamanizm'den sonra İslam dini kabulüyle Kazak halkının ölüm geleneklerinde de değişimler olduğu görülmektedir. Eskiden ölüm döşeğinde olan kişiyle helalleşmek için varlıklı kişiler yakınlarını getirterek onlardan ölecek kişinin helallik almasını sağlarmış. Günümüzde bu durum biraz değişikliğe uğrayarak devam etmektedir. Eskiden çağrılarak gelen kişiler günümüzde akrabalık ve insanlık görevi düşüncesiyle kendileri gelmektedir. Eskiden gün batımından sonra helalleşme olmazken günümüzde bu durum biraz değişikliğe uğramıştır. Durumu ağır olan kişiyle gün batımından sonra da helalleşme olayı yaşanmaktadır. Eskiden bulutlu, kapalı havalarda, öğleden sonra ve hava karardığında cenaze evine gidilmezken bu durum da değişmiştir. Günümüzde cenaze evine herhangi zamanda gidilmektedir.

Ölüm haberini duyurmada da bazı değişiklikler vardır. Eskiden baş sağlığı dileme felsefik sözlerle, atasözleri ve şiirlerle söylenirken, günümüzde özellikle Sovyet yönetimi sonrası bazı değişikliklere uğrayarak daha sade şekilde baş sağlığı dilemeye dönüşmüştür.

Kaynaklar

- Ajiğali, S. E. (2006). *Kazak halkının dâstürleri men adet-gurıptarı*. 2. Tom. Almatı: Arıs.
- Balaubaeva-Golyahovskaya A. M. (1928). *Pogrebenie u Kazahov Akmolinskoy guberni // Sb. Nauçnogo krujka pri Vostoçnom fakultete Sredne-aziatskogo gos. Un-ta*. Taşkent: İzd-Vo SAGU, s. 17-30.
- Bopayulu, B. (2021). *Kazak örf ve âdetleri*. İstanbul: Hoca Ahmet Yesevi İlim ve İrfan Vakfı.
- Çetin, H. (2021). *Türkiye ve Kazakistan'daki geçiş dönemlerinin (Doğum-evlenme-ölüm) karşılaştırmalı incelemesi*. [Doktora tezi] Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 430.
- Erqalieva, J. ve Şakuzadaulı, N. (2000). *Kazak kültürü*. Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı (KATEV), Almatı: Al Farabi Kitabevi.
- Jelbudin, E. (2010). *Traditsii i obiçai Kazahov*. Kokşetav: Mir Peçati.
- Joldıbayulı, K. (2011). *İmanî gül*. Almatı: B.O.J.
- Kaliyev, S. vd. (1994). *Kazak halkının salt-dâstürleri*. Almatı: Ravan.
- Kara, A. (2013). *Eski devirlerden günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kenjeahmetov, S. (1994). *Kazaktın salt-dâstürleri men adet-gurıptarı*. Almatı: Ana Tili
- Kenceahmetulı, S. (1998). *Ultık adet-gurıptın beymalim 220 türü*". Almatı: Sanat
- Kerimbay, S. vd., (2017). *Salt-dâstür söyleydi, otbası hrestomatiyası*. Almatı: Orhon Baspa Üyi.
- Matıjanov, K. (2007). *Kazak otbası*. Almatı: Arıs.
- Nusipokasulı, A. ve Japarulu, A. (2011). *Ağaş besikten jer besikke deyin*. Almatı: Öner Baspası.
- P. *Obıçay Kirgizov Semipalatinskoy oblasti// Russkiy Vestnik*, SPb. T. 137.
- Tavulı, Ä. (2017). *Kazak salt-dâstürleri*. Almatı: Balavsas Baspası.